

STREDNÁ ÁZIA – OD „VEĽKEJ HRY“ K „VEĽKEJ ZMENE“ CENTRAL ASIA – FROM „BIG GAME“ TO A „BIG CHANGE“

*Lubomír Čech*¹

Súčasný komentár sociálnopolitického, ekonomického a bezpečnostného vývoja medzinárodných vzťahov reflektujú najmä hrozby terorizmu a migračnú krízu s jej dopadmi na stabilitu vo svetovej politike. Stredná Ázia sa dostala akoby mimo stredobod pozornosti napriek tomu, že v regióne dochádza k významným zmenám. Dynamika týchto udalostí naznačuje, že v nasledujúcich rokoch sa bude celá oblasť nachádzať v procese zmien, ktorý nemal v minulosti obdobu. Cieľom tohto článku je poukázať na komplex sociálnych, hospodárskych a politických zmien, ktoré spolu s ich premennými analyzujeme v jeho obsahu. Na základe porovnania situácie v jednotlivých štátoch regiónu predpovedáme trendy ich budúceho rozvoja a definujeme rozhodujúce determinanty, ktoré budú s najväčšou pravdepodobnosťou tento vývoj podmieňovať.

Kľúčové slová: Faktory zmeny, transformácia, migrácia, nové identity, zmeny hraníc

Current commentaries on social political, economic and security development of international relations reflect mostly the threats of terrorism and migrant crisis with its impacts on global policy stability. Central Asia got somehow out of focus despite significant changes in the region. The dynamics of these events foreshadows unparallel process of transition in the area in the years to come. The aim of this article is to point at the complex of social, economical and political changes that are being analyzed along with their variables inside the content. Based upon comparison of position in individual states of the region we predict trends of its future development and we define decisive determinants, which will most probably condition this development.

Keywords: Factors of Change, Transformation, Migration, New Identities, Change of Borders

JEL: J11, O18

¹ doc. PhDr. Lubomír Čech, CSc. (mim.prof.). Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, Bratislava 5, e-mail: lubomir.cech@euba.sk

Autor pôsobí ako vedúci Katedry medzinárodných politických vzťahov a prodekan pre vedu a doktorandské štúdium Fakulty medzinárodných vzťahov EÚ v Bratislave. Venuje sa problematike širšieho regiónu Strednej Ázie s dôrazom na postsovietske republiky Strednej Ázie a Afganistan.

1 ÚVOD

Objektívny a pravdepodobný vývoj Strednej Ázie² v novom miléniu sa bude odvíjať od dlhodobých sociálno-ekonomických trendov, ktoré budú podmieňovať jej politický vývoj (Horák 2008). Napriek tomu, že charakterizovať tieto trendy vo formáte tohto článku je zložitá úloha, chceme sa pokúsiť o definovanie určujúcich faktorov budúceho rozvoja tejto dôležitej oblasti sveta.

V regióne Strednej Ázie dochádza k významným zmenám a dynamika týchto udalostí naznačuje, že v nasledujúcich rokoch sa bude celá oblasť nachádzať v procese zmien, ktorý nemal v minulosti obdobu. Zmeny, ktorými prešla Stredná Ázia v 20. storočí nie sú ničím v porovnaní s tým, čo ju čaká v storočí novom. Rozsah a zložitost týchto zmien si zaslúžia, aby dostali pomenovanie. Tak ako v sa v minulosti spájala Stredná Ázia s „Veľkou hrou“³, vývoj regiónu Strednej Ázie v budúcnosti bude charakteristický „Veľkou zmenou“, prinášajúcou zásadnú transformáciu krajín, ktoré sa tu nachádzajú. Ambíciou tohto článku je poukázať na komplex sociálnych, hospodárskych a politických zmien, ktoré spolu s ich premennými analyzujeme v jeho obsahu.

2 ZMENY V DÔSLEDKU VEĽKEJ MIGRAČNEJ VLNY

Populačný rast v krajinách ázijského kontinentu, ktorý veľmi dobre analyzuje dokument Centra pre ekonomický výskum v Taškente (Urbanizacija i industrializacija v stranach Centralnoj Azii: poisk otvetov na ključevyje voprosy razvitija 2013), bude pokračovať aj v krajinách Strednej Ázie. Tento rast budú sprevádzať isté rezíduá minulosti, čiže procesy naštartované ešte v druhej polovici 20. storočí. Typickými znakmi tohto dedičstva v nami skúmanom záujmovom priestore je rast podielu

² Presné vymedzenie regiónu Stredná Ázia (SA) je pomerne zložitá, pričom aj slovníky ponúkajú v tomto smere nejasné definície. Najširšie vymedzenie nájdeme u UNESCO, ktoré do toho regiónu zahrňuje päť postsovietskych stredoázijských štátov, ale aj západnú Čínu, Tibet, Mongolsko, severný Pakistan, severovýchodný Irán a územie Kašmíru. Užšie vymedzenie nájdeme v sovietskej geografii, ktorá za stredoázijskú oblasť považuje Uzbekistan, Kirgizsko, Tadžikistan a Turkménsko, ale nie Kazachstan. V publikáciách venujúcich sa geopolitike tohto regiónu sa taktiež pomerne často spomína región Južného Kaukazu. Väčšina autorov sa však zhoduje na definícii, ktorá na západe ohraničuje región Strednej Ázie Kaspickým morom a na východe súčasnou hranicou Číny. Na juhu hranicou Afganistanu a Iránu, zatiaľ čo na severe ruskou hranicou. Pre potreby skúmania vymedzenej témy, reflektujeme región ako oblasť postsovietskych republík – Kazachstanu, Uzbekistanu, Turkménska, Kirgizska a Tadžikistanu (pozn. autora).

³ Termín „Veľká hra“ je názov strategického konfliktu medzi [Britským impériom](#) a [Ruskou ríšou](#), neskôr medzi [Britským impériom](#) a [sovietskym Ruskom](#). „Veľká hra“ prebiehala v [Strednej Ázii](#) v [19. storočí](#) a prvej polovici [20. storočia](#). Autorstvo termínu „Veľká hra“ je pripisované britskému spravodajcovi, cestovateľovi a spisovateľovi [Arthurovi Conollymu](#). Termín sa rozšíril najmä vďaka románu „Kim“ [Rudyarda Kiplinga](#) (pozn. autora).

mladých ľudí na celkovom počte obyvateľstva, nízka úroveň urbanizácie a tradícia veľkých rodín v moslimskom prostredí.

V 21. storočí však dôjde k postupnému obratu. Napriek tomu, že najskôr bude počet obyvateľov v prvej polovici 21. storočia rásť, očakáva sa, že tempo prírastku sa bude postupne znižovať a počet obyvateľov sa stabilizuje.

Tento scenár najskôr prebehne v Kazachstane, kde sa počet obyvateľov okolo roku 2020 - 2025 ustáli na úrovni 20 miliónov. Spomedzi príčin postupnej stabilizácie počtu obyvateľov Kazachstanu vystupuje do popredia:

- vysoký podiel mestského obyvateľstva (55 %),
- aktívny prístup k urbanizácii zo strany Kazachov,
- významný podiel obyvateľov slovanského a nemeckého pôvodu,
- postupný prechod k menej početnej rodine.

Od roku 1991 do roku 2013 došlo v krajine k celkovému zníženiu koeficientu pôrodnosti z 2,72 na 2,60 (Koefficient sumarnej roždajemosti 2013).

Po Kazachstane môžeme očakávať demografickú stabilizáciu v Uzbekistane, Turkménsku a Kirgizsku. Pokračovanie demografickej explózie sa nevyhne Tadžikistanu, avšak aj tam je predpoklad, že sa rast počtu obyvateľstva preruší v druhej polovici storočia. V žiadnom prípade nie je možné hovoriť o prudkej zmene súčasného populačného rastu v regióne, či jednotlivej krajine. Očakáva sa, že rýchlejšie prebehne v priemyselných oblastiach s vysokým počtom mestského obyvateľstva.

3 VEĽKÉ PRESUNY NÁRODOV

Migračný fenomén, ktorý sa stal sprievodným atribútom viacerých oblastí sveta v prvom i druhom decéniu nového milénia sa nevyhol ani oblasti Strednej Ázie (Delovarova – Škapjak – Kukejeva 2013). Svojim rozsahom je porovnateľný snáď len s migračnými tokmi v oblasti koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Vtedy boli do regiónu Strednej Ázie vysídlení roľníci z centrálnych oblastí Ruska a neskôr pribudli robotníci a inžinieri v rámci realizácie sovietskej industrializácie. O niečo neskôr sa stala Stredná Ázia miestom pre Stalinom utlačované národy (Kórejcov, Nemcov, Čečencov a ďalších) a politicky nepohodlné osoby.

Etnická mapa Strednej Ázie sa tak v dôsledku vyššie uvedených faktov dramaticky zmenila – dokonca hovoríme o akejsi „europeizácii“ Strednej Ázie. Najväčším etnikom v Kazachstane a celej oblasti sa stali Rusi – tvorili 27 % z celkového počtu obyvateľstva krajiny. Celkový podiel „európskej“ etnickej skupiny (Slovania, Nemci, Židia a ďalší ...) prevyšoval jednu tretinu počtu obyvateľov regiónu.

Na prelome 20. a 21. storočia migračné toky opätovne zamiešali situáciou v regióne. Exodus „európskej“ populácie v roku 1990, pracovná migrácia po roku 2000 a skrytá (a neplánovaná) urbanizácia dali do pohybu milióny ľudí. Podľa odborníkov, len v Kazachstane, za posledných 25 rokov vnútorné a vonkajšie migračné procesy ovplyvnili takmer 9,5 mil. ľudí (čiže takmer 58 % obyvateľov), ktorí žili v krajine na

začiatku roka 1991 (Urbanizácia i industrializácia v stranach Centráľnoľ Azii: poisk otvetov na kľučevyje voprosy razvitija 2013).

V súčasnosti stojí Stredná Ázia ešte pred väčšou zmenou v oblasti migrácie, ktorú z hľadiska významu a veľkosti môžeme pomenovať ako „veľkú migráciu národov“. Hlavnými faktormi tohto procesu sú:

- *Silný pokles počtu „európskej“ populácie*, ktorá mala svoj začiatok na začiatku 90. rokov. Ešte na začiatku sedemdesiatych rokov žilo v oblasti 11 mil. ľudí s európskymi koreňmi. Podľa údajov z roku 2009 – 2010 sa ich počet pohyboval okolo 5,6 mil. (Dankov 2013a, Dankov 2016a). Za dvadsať rokov od rozpadu Sovietskeho zväzu odišlo z regiónu niekoľko miliónov ľudí – smerovali najmä do Ruska, Ukrajiny, Nemecka a Izraela. Jediným stredoázijským štátom, kde „Európania“ predstavujú významný podiel na celkovom počte obyvateľov je Kazachstan. Predpokladá sa, že v strednodobom horizonte bude podiel rusky hovoriaceho obyvateľstva v regióne naďalej klesať (najmä v dôsledku nízkej pôrodnosti a v dôsledku pokračujúcej emigrácie). V tejto súvislosti sa hovorí o možnosti stavu tzv. „deeuropizácie“ Strednej Ázie asi v polovici 21. storočia. Preto sa objavujú celkom relevantné otázky, kto túto skupinu obyvateľov nahradí – najmä v ekonomike a sociálnej sfére. Táto otázka zostáva otvorená, avšak berúc do úvahy súčasný čínsky záujem, nie je ťažké na ňu odpovedať.

- *Aktívna urbanizácia pôvodných etník spojená s emigráciou európskej populácie* spôsobuje akútnu krízu poľnohospodárstva a vidieka. Stovky tisíc ľudí, ktorí predtým (tak ako po stáročia ich predkovia) žili na dedinách, sa sťahujú za prácou a bývaním do miest v nádeji na lepšie životné podmienky. Najďalej dospel v tomto procese Kazachstan. Podiel kazašského etnika na mestskej populácii sa v roku 2010 pohyboval okolo 60 %. Viac ako 2/3 Kazachov teraz žije v mestách. Relatívne vysoký podiel mestskej populácie má aj Uzbekistan (51 %) a Turkménsko (50 %), pričom dominujú zástupcovia pôvodného domorodého obyvateľstva (Doklad o svobode veroispovedanija ... 2011).

Aj v krajine s nízkou úrovňou urbanizácie, akou je napr. ďalšia krajina Strednej Ázie - Tadžikistan, má významná časť populácie skúsenosť s mestským životom. Významne k tomu prispieva obrovská pracovná migrácia, kedy milióny ľudí niekoľko mesiacov v roku žijú a pracujú vo veľkých mestách Ruska a Kazachstanu.

- *Predpoklad výrazného rozšírenia rozsahu zahraničnej migrácie pracovných síl*. Počet mladých obyvateľov regiónu je pomerne veľký – priemerný vek obyvateľov je okolo 26 rokov. Jeho práceschopná časť (vo veku 15 – 64 rokov) v najbližšej budúcnosti bude tvoriť 65 – 67 % z celkového počtu obyvateľov krajiny. To predstavuje silný tlak na trh práce v dlhodobom horizonte (Urbanizácia v Centráľnoľ Azii: Vyzovy, problemy i perspektivy 2013).

V podmienkach neschopnosti štátov regiónu zabezpečiť potrebnú zamestnanosť, je východiskovým riešením zvýšenie vývozu pracovnej sily. Preto je

Stredná Ázia, ako ukazujeme ďalej, vnímaná ako zdroj pracovného potenciálu pre niektoré krajiny bývalého ZSSR, ktoré takto riešia problém významného zníženia počtu obyvateľov.

Zosilnenie migračných procesov v prvej polovici 21. storočia podlieha viacerým vplyvom:

1. Stredná Ázia je vnímaná ako miesto pre čerpanie ľudských zdrojov pre krajiny bývalého ZSSR (najmä pre Rusko a Kazachstan). Obe krajiny už prijali stovky tisíc migrantov zo Strednej Ázie a do budúcnosti musia rátať s ďalším nárastom. (Migrácia i zanjatosť naselenija 2012). To ich núti pripravovať sa na túto situáciu, vrátane prípravy cieľných programov využitia pracovných zdrojov zo stredoázijských krajín.

2. Stredná Ázia je agrárne preľudnená. To znamená, že tu bol dosiahnutý minimálny limit úrodnej pôdy na jednu osobu. Ďalšie rozširovanie obrábanej pôdy (extenzívnym spôsobom) s využitím zavlažovania je nemožné, pretože v regióne je jedným zo základných problémov akútny nedostatok vody. Ani intenzifikácia poľnohospodárstva v súčasnej dobe nie je možná pre nedostatok hnojív, zariadení a špecialistov. V dôsledku toho dochádza vo vidieckych oblastiach Strednej Ázie k poklesu výnosov z úrody, pôda je znehodnocovaná, poľnohospodárstvo sa stáva neefektívne a v dôsledku toho rastie nezamestnanosť. Obyvateľstvo je tak vlastne nútené opustiť vidiek. Vidiečania utekajú do miest, ktoré z hľadiska vlastnej infraštruktúry a podmienok trhu práce nie sú pripravené na prísťahovaleckú záplavu. Výsledkom je nekontrolovateľný rast hlavne väčších miest a to za cenu vzniku novodobých slumov, zvýšenia kriminality a sociálnych nepokojov. Príkladom je Kirgizsko, kde práve táto kategória obyvateľov na okraji spoločnosti v Biškeku bola hlavnou hnacou silou prevratov v rokoch 2005 a 2010. V prvej polovici 21. storočia, do finálneho zavŕšenia demografického prechodu, bude mestská populácia rásť v priemere o 1,5 % ročne a príliv migrantov z vidieka do miest, pri zachovaní súčasného tempa bude činiť niekoľko desiatok miliónov ľudí (20 let nezavisimosti Kyrgyzskoj Respubliky 2011).

Ľudia, ktorí sú schopní si nájsť prácu v rámci regiónu, budú závislí na zapojení sa do procesu migrácie pracovných síl. V súčasnosti nie sú k dispozícii spoľahlivé údaje o počte migrujúcich pracovníkov zo Strednej Ázie do Ruska a ďalších prijímajúcich krajín. Existujú však neoverené odhady, hovoriace o 5 miliónoch ľudí zo Strednej Ázie, ktorí migrujú za prácou. Geografické destinácie pracovných migrantov je možné (okrem Ruska a Kazachstanu) rozšíriť aj na krajiny Perzského zálivu a Turecko.

3. Nepriaznivé ekologické podmienky života vo viacerých oblastiach Strednej Ázie nútia mnohých ľudí k sťahovaniu. Napr. vláda Kazachstanu a Uzbekistanu pristúpila k presídleniu obyvateľstva z aralskej oblasti, ktorá má veľmi nepriaznivé podmienky z hľadiska životného prostredia a prežitia ľudí. Odborné odhady hovoria,

že v rokoch 1992 – 2009 bolo presťahovaných asi 80 000 ľudí z Karakalpacka v centrálnej oblasti Uzbekistanu (Dankov 2016a).

4. Od rozpadu ZSSR pre konflikty, politickú nestabilitu a zhoršujúce sa vzťahy medzi etnickými skupinami boli nútené stovky tisíc ľudí opustiť Strednú Áziu. Kvôli medzietnickým sporom v južnom Kirgizsku v roku 2010 (Drábek 2010) opustilo svoje domovy desiatky tisíc Uzbekov a Kirgizov. Podľa vysokého komisára OSN pre utečencov, strety v Oši a Džalal Abade viedli k migrácii 375 000 ľudí, pričom takmer polovica z tohto počtu sa už domov nevrátila (Dankov 2016a). V strednodobej perspektíve (čiže asi do polovice 21. storočia) sa bude v regióne zvyšovať nebezpečenstvo konfliktu (Blank 2011, s. 6-7; Dankov 2013b, s. 119-124), čo bude mať samozrejme negatívny vplyv na zvýšenie migračných tokov. V tomto časovom horizonte je možné očakávať zvýšenie prísťahovalcov z Uzbekistanu, Kirgizska a Tadžikistanu.

Veľká migrácie v Strednej Ázii bude pokračovať až do poslednej štvrtiny 21. storočia, avšak jej rozsah sa výrazne zníži po stabilizácii počtu obyvateľov regiónu v polovici 21. storočia.

4 VZNIK NOVÝCH KOMUNÍT A IDENTÍT

Pre 21. storočie v Strednej Ázii bude príznačné vytváranie nových identít. Rozsiahle presuny obyvateľstva v rámci regiónu a mimo neho, urbanizácia a industrializácia, nové procesy v náboženskej oblasti prispievajú k rozpadu tradičných sociálnych väzieb, k vytváraniu nových komunít a identít a možno aj ku vzniku nových štátov.

Postupne a čoraz viac budú spoločenský život ovplyvňovať aj ženy. Už teraz môžeme hovoriť o tendencii, ktorá mieri ku zmene pohľadu na postavenie žien v spoločnosti. Úzko to súvisí so súčasným „mestským“ životným štýlom a migráciou pracovných síl. Milióny mužov odchádzajú za prácou a opúšťajú rodinu a ženu v priemere na šesť mesiacov až jeden rok. Rodina (na vidieku aj s celým hospodárstvom) zostáva v starostlivosti manželiek. Ženy sú tak čoraz viac zapájané do sociálnych a ekonomických procesov, vrátane pracovnej migrácie.

Vytváranie nových identít bude prebiehať samozrejme aj na náboženskom základe. Nárast náboženského vedomia v Strednej Ázii po rozpade Sovietskeho zväzu prispel nielen k oživeniu tradičného (najmä moslimského) náboženského vyznania, ale viedol aj ku vzniku nových náboženských skupín.

V tejto súvislosti je potrebné spomenúť dve „nové“ náboženské hnutia. Prvé sa objavilo v Strednej Ázii v polovici 90. rokov. V regióne začala pôsobiť odnož medzinárodnej islamskej organizácie Hizb ut-Tahrir (Islamská strana oslobodenia)⁴.

⁴ Politická strana Hizb ut-Tahrir (*Hizb-ut-Tahrir al-islami - Strana islamského oslobodenia*). Hizb ut-Tahrir je nadnárodná organizácia sunnitských moslimov (založená 1953), ktorej cieľom

Potom, čo v rokoch 1999 – 2003 bola v Uzbekistane, Tadžikistane a Kirgizsku označená ako extrémistická, veľa nových islamských skupín prešlo do ilegality a k decentralizovanému systému riadenia.

Objavilo sa veľké množstvo malých autonómnych a poloautonómnych skupín, ktoré neustále rozširujú svoje aktivity a to napriek masovému zatýkaniu aktivistov a tlaku zo strany úradov. V súčasnosti nie je možné ani približne odhadnúť počet tajných islamských skupín, ale početne ide o desiatky tisíc ľudí – najmä v Uzbekistane, Tadžikistane a Kirgizsku. Zastaviť rastúci počet priaznivcov islamského (v mnohých prípadoch je lepšie označenie islamistického) podzemného hnutia nemôžu ani tvrdé represie zo strany vládnucich elít – za posledných 15 rokov bolo odsúdených asi 10 000 ľudí za propagandu radikálnych náboženských ideí (Čech 2012).

Bolo by chybou podceňovať islamistických radikálov a predstavovať ich ako ľudí chudobných a nevdzaných. Medzi členmi nových islamistických skupín sa nájde pomerne veľa ľudí s vyšším vzdelaním. Propagandu svojich myšlienok robia v svojom blízkom okolí a prímestských aglomeráciách (napr. členovia Hizb ut-Tahrir skúšajú vytvoriť bunky svojej organizácie aj v miestach svojho väzenia). S nárastom mestského obyvateľstva sa aktivita týchto skupín bude zvyšovať.

Druhým náboženským hnutím sú tzv. „noví kresťania“, predovšetkým protestanti (Počai 2008), ktorí veľmi aktívne pôsobia v Strednej Ázii po rozpade ZSSR. Napriek silnému tlaku zo strany štátnych orgánov, počet protestantských spoločenstiev rastie a to aj prostredníctvom aktívneho prozelytizmu etnických skupín tradične praktizujúcich islam (Kazachovia, Kirgizi, Uzbekovia). Niektoré zdroje uvádzajú, že z celkového počtu protestantov v Kirgizsku je až 40 % etnických Kirgizov (Nemych 2006; Orlov 2004).

Presné údaje o počte stúpencov protestantských prúdov v Strednej Ázii nie sú k dispozícii. S istotou je však možné povedať, že ide o stovky tisíc ľudí v Kazachstane a desiatky tisíc v ostatných častiach regiónu. Podľa počtu oficiálne registrovaných náboženských hnutí protestanti predbehli pravoslávnych v Kazachstane, Kirgizsku a Uzbekistane (Smailova 2011). V Ázii je príkladom úspešného pôsobenia protestantských misionárov Južná Korea. V krajine, kde bol dominantný budhizmus a tradičné kultúry, sa v druhej polovici 20. storočia hlásilo ku kresťanstvu viac ako 30 % obyvateľstva.

je odstránenie neokolonialistickej kontroly islamského sveta Západom, znovuvytvorenie jednotného moslimského kalifátu a konečné nastolenie pokoja v regióne. Napriek tomu, že jej metódy sú nenásilné (najmä propagácia ideológie, ktorá má vyústiť v dobrovoľný návrat jednotlivých štátov k šari' i a následné odbúranie národných hraníc), je v mnohých štátoch zakázaná. Podľa niektorých zdrojov sídli jej riadiace štruktúry v Londýne. (pozn. autora).

Problém identity zasiahne i národnostné menšiny. Emigrácia európskej populácie zo Strednej Ázie, ktorá bude pokračovať v celej prvej polovici 21. Storočia, neodstráni problémy spojené s etnickou minoritou v regióne. Ide o dva základné problémy:

1. Zástupcovia etnika v jednej krajine predstavujú titulárnu, väčšinovú skupinu obyvateľov, v druhej sú menšinou (napr. Uzbekovia).
2. V Strednej Ázii žije veľa malých autochtónnych etnických skupín (Ujguri, Dunganovia, Karakapalkovia, Pamírovia aj.) ako aj alochtónnych, ktoré sa usadili v regióne až v priebehu 20. Storočia (Kórejci, Kurdi, Azerbajdžanci, Čečenci aj.)

Zástupcovia týchto skupín obyvateľstva, na rozdiel od Európanov, nemajú kam ísť, čiže neplánujú odchod zo Strednej Ázie. Ich počet sa takmer nezmenil (napr. u Korejcov), alebo sa zvýšil (u Ujgurov a Dunganov). Žijú kompaktným životom a tvoria pomerne stabilné spoločenstvá. Podľa kazašských štatistík v krajine počas prvého decénia nového tisícročia narástol počet Ujgurov takmer o 45 tisíc ľudí (o 21 %). Viac ako 80 % Ujgurov žije v Alma-Ate a v troch okresoch almaatského kraja (Smailova 2011, s. 5). Miesto a úloha etnických menšín v regióne zostáva neistá. Tlak zo strany „titulárnych“ národov, problémy zachovania materinského jazyka a náboženstva, zložitá sociálno-ekonomická situácia – všetky tieto faktory evokujú hľadanie riešení, môžu však byť aj základom pre vytváranie nových identít.

5 NEVYHNUTNOSŤ TRANZÍCIE EKONOMICKÝCH ALGORITMOV MINULOSTI

Medzi najperspektívnejšie oblasti industrializácie v Strednej Ázii patrí rozvoj ľahkého priemyslu (textilného a odevného), potravinárskeho a chemického (petrochémia a hnojivá). Súčasný ekonomický modely stredoázijských štátov, pri jej celkovej rozmanitosti, spája jeden spoločný znak – krajiny sú monoekonomikami. Príčiny tohto stavu majú korene v sovietskej minulosti, osobitne v období, ktoré by sme mohli pomenovať „éra bavlny“ a ktoré sa zásadným spôsobom stalo neodmysliteľnou súčasťou sociálno-ekonomického života regiónu.

V časoch Sovietskeho zväzu sa aktívne rozvíjalo baníctvo (najmä ťažba zlata, uránu a vzácnych kovov) a hutníctvo. Rozpad ZSSR a pokračujúca hospodárska transformácia nezmenila podstatu stredoázijských ekonomík. Namiesto produkcie železných a neželezných kovov a bavlny v exporte zaujali prioritu vývoz ropy, zemného plynu a pracovnej sily.

Za dobu existencie nezávislých štátov v Strednej Ázii sa tamojších podmienkach sformovali tri ekonomické modely (Dankov 2016a):

1. Prvý model (ropný a plynový) bol vybudovaný na základe ťažby a exportu uhl'ovodíkov, pričom pozitívny vývoj hospodárstva je silno závislý na pohybe cien týchto komodít na svetových trhoch (Kazachstan, Turkménsko).

2. Druhý model (remitenčný) je závislý na peňažných prevodoch zárobkov pracovnej sily z krajín, ktoré majú dopyt tejto pracovnej sily (Tadžikistan, Kirgizsko).
3. Tretí model (kombinovaný) v sebe spája dedičné aspekty sovietskej ekonomiky a prvky druhého modelu. Jeho predstaviteľom je Uzbekistan a vo svojom výslednom efekte prináša vážne disproporcie – napriek istej dávke odolnosti oproti dvom predchádzajúcim modelom.

Nie je žiadnym tajomstvom, že všetky uvedené ekonomické modely sú v súčasnosti vo svojej podstate vyčerpané a Strednú Áziu čaká v tomto zmysle v priebehu prvej polovice 21. storočia zásadná ekonomická transformácia.

Populačný rast, ktorý bude pokračovať v tomto regióne v priebehu celej polovice 21. storočia, pri existencii vážnych obmedzení v rozvoji poľnohospodárstva, bude vytvárať silný tlak na trh práce. Vyrovnanie tohto tlaku bude vyžadovať urýchlenie procesu industrializácie a najmä rozvoj spracovateľských odvetví priemyslu. Export pracovnej sily môže priniesť iba krátkodobý efekt. Z dlhodobého hľadiska pomôže len vytvorenie pracovných miest v mestských aglomeráciách, keď zamestnanosť zabráni zvyšovaniu sociálneho napätia.

V súčasnosti má najväčšiu šancu úspešne zrealizovať industrializáciu Kazachstan (v rámci spoločného hospodárskeho priestoru Eurázijského ekonomického spoločenstva), Turkménsko a Uzbekistan. Tieto krajiny majú veľký potenciál pracovnej sily a schopnosť prerozdeliť príjmy z vývozu ropy a zemného plynu do iných priemyselných odvetví, stavebníctva a poľnohospodárstva.

V Kirgizsku a Tadžikistane sú možnosti pre industrializáciu silno obmedzené, v prípade širšieho zapojenia sa krajín do ekonomickej integrácie (spolu s Uzbekistanom) však majú nádej na úspech. Ľahký spracovateľský, potravinársky a petrochemický priemysel majú najväčšie šance na úspech. V ťažobnom priemysle sa pozornosť sústreďuje na ťažbu uránu, drahých a vzácnych kovov.

Rozsiahle sťahovanie ľudí do miest vytvára potrebu výstavby a miliónov štvorcových metrov bývania a s tým súvisiacej infraštruktúry. Preto vzniká potreba rozvoja priemyslu stavebných hmôt a komplexu odvetví ekonomiky zabezpečujúcej fungovanie inžinierskej infraštruktúrnej siete.

Industrializácia a potreba rastu životnej úrovne bude určovať dopyt po strojárskych výrobkoch (strojárenské zariadenia, automobily), elektronike (videotechnika) a produktoch elektrotechnického priemyslu (spotrebná elektronika). Nárast zahraničnej a vnútornej migrácie a rozvoj priemyslu bude podporovať služby v doprave a logistike.

6 STREDNÁ ÁZIA A FAKTORY VPLYVU MOŽNEJ ZMENY HRANÍC

Revízia hraníc v Strednej Ázii 21. storočia je z politických príčin viac ako možná. Hlavný problém existujúcich hraníc spočíva v tom, že boli určené Európanmi,

ktorí sledovali svoje vlastné záujmy a vychádzali z európskeho chápania hraníc a štátnosti. Preto bude Stredná Ázia 21. storočia čeliť problémom vyplývajúcich zo súčasného stavu hraníc.

Prvý problém bude kultúrnej povahy. Štáty Strednej Ázie sa v tomto zmysle vyznačujú slabosťou, ktorá vyplýva z toho, že v regióne neexistujú národy v súčasnom chápaní významu slova „národ“. Slabá úroveň národnej identity vyplýva z historického kontextu života tamojších obyvateľov, ktorý bol skôr kočovnícky a založený na kmeňovom usporiadaní. Ďalším faktorom nízkej úrovne národnej identity sú aj jazykové problémy. Výsledkom je, že v oblasti sú veľmi časté vážne medziklanové konflikty, ktoré úzko súvisia s problematikou integrácie národnostných menšín. Vytvára to trvalú hrozbu pre stabilitu a integritu stredoázijských štátov.

Druhý problém je ekonomického charakteru. Hospodársky rozvoj v krajinách Strednej Ázie je možný len prostredníctvom integrácie a efektívnejšieho využívania dostupných zdrojov (pôda, voda, nerastné bohatstvo). V súčasnosti platí, že ekonomické vzťahy so zahraničnými partnermi sa rozvíjajú lepšie, než so susedmi v regióne. To však neznamená, že hospodárske vzťahy v rámci Strednej Ázie nefungujú. Majú svoje limity prejavujúce sa tým, že významná časť obchodného obratu je zaťažená v dôsledku nevyriešených pohraničných otázok, colnými bariérami, zložitými medzištátnymi vzťahmi ovplyvňovanými existenciou tieňovej ekonomiky a korupcie. To všetko poškodzuje vzájomné vzťahy a prispieva k situácii, ktorá maximálne prispieva k organizovanému zločinu. Čím hlbšie budú ekonomické zmeny, tým sa bude lepšie dariť industrializácii, tým väčšia bude potreba uvoľniť a odstrániť prekážky rozvoja, vrátane existujúcich colných bariér a hraníc (Laruelle - Peyrouse - Boonstra 2012).

Tretí problém je politický. Revízia hraníc v Strednej Ázii v 21. storočí z politických príčin je viac ako možná. Ako už bolo uvedené, hlavný problém existujúcich hraníc spočíva v tom, že neboli vytvorené miestnymi. Cudzie záujmy a iné chápanie štátnosti spôsobili, že väčšina vonkajších hraníc v regióne bola vytýčená v 19. storočí na koncepte tzv. „prirodzených hraníc“ a predovšetkým na základe vojensko – politických kalkulácií a úvah Ruska a Veľkej Británie. Vnútorne hranice v regióne sú výsledkom sovietskeho národného teritoriálneho vymedzenia v rokoch 1924 – 1936. Toto hraničné usporiadanie bolo uskutočnené podľa európskeho modelu chápania národa, ktoré nezohľadňovalo stredoázijskú situáciu a jej potreby. V dôsledku toho vzniklo v regióne Strednej Ázie veľké množstvo politických problémov, medzi ktoré patria:

- problém rozdelených národov. Napr. podľa údajov z roka 2010 žilo v Tadžikistane asi 6 miliónov Tadžikov a mimo územia štátu (v Afganistane a Uzbekistane) asi 10 – 15 miliónov. Napr. v Afganistane žije viac Tadžikov ako v samotnom Tadžikistane. Tadžikovia sú v tejto krajine druhou najsilnejšou etnickou skupinou (Marek 2006, s. 15);

- problém medzietnických konfliktov, ktoré významne komplikujú situáciu vo viacerých krajinách regiónu v dôsledku hrozby územnej celistvosti (napr. Kirgizko);
- spory o využitie pôdy (nerastného bohatstva) a riek, ktoré presahujú hranice štátov.

Za týchto okolností, v rámci očakávania „veľkých zmien“ v celej Strednej Ázii vzniká veľká pravdepodobnosť vytvorenia nového štátneho útvaru v povodí riek Amudarja a Syrdarja. Dnes je ťažké povedať, či tento štátny útvar vznikne v dôsledku ozbrojeného konfliktu, alebo dohovorom elít regiónu, ktoré pochopia, že cesta dobrovoľnej integrácie je zrejme najjednoduchšia a najlepšia.

Celkom iste však môžeme povedať, že efektívne využitie vodného potenciálu Strednej Ázie v podmienkach populačného rastu je možné iba v prípade koordinovanej akcie všetkých zúčastnených aktérov. Iba tak je možné zabezpečiť rovnováhu medzi masívnym využitím vodných elektrární na hornom toku riek a fungovanie zavlažovacieho systému na ich dolnom toku. Inými slovami, len tento prístup umožní plnohodnotne modernizovať zavlažovací systém a zabezpečiť potreby rastúcej populácie, poľnohospodárstva a priemyslu vodnými zdrojmi.

Zostáva paradoxom, že súčasné problémy, ktoré rozdeľujú národy Strednej Ázie, by ich mali v budúcnosti spájať (Dankov, 2013c). Pričom treba zdôrazniť, že práve tento moment tvorí hlavnú politickú výzvu 21. storočia pre existujúce hranice v regióne. Ruský expert A. Kazancev v tejto súvislosti uvádza päť možných scenárov budúcich hraníc v Strednej Ázii:

1. Stredná Ázia pod kontrolou a určujúcim vplyvom Číny.
2. Reintegrácia postsovietskeho priestoru Strednej Ázie pod vedením Ruska.
3. Stredoázijská integrácia po vzoru EÚ za podpory USA a v súlade s americkou predstavou „širšej Strednej Ázie“.
4. Vytvorenie chalifátu v časti regiónu Strednej Ázie (napr. vo Ferganskej kotline).
5. Celková dezintegrácia a rozpad (prípadne čiastočný rozpad) štátov v stredoázijskom regióne (Kazancev 2013).

Vychádzajúc zo súčasného stupňa poznania reality, najviac pravdepodobné sú scenáre 1. a 2. Evidentne však nie je možné urobiť presnú prognózu toho, ako bude vyzeráť Stredná Ázia na začiatku budúceho storočia. Stanoviť všeobecné kontúry vývoja spoločnosti v regióne je celkom reálne. O to viac, že niektoré sociálnopolitické trendy sú viditeľné už teraz.

7 ZÁVER

V rámci záverečného zhrnutia môžeme konštatovať, že v priebehu najbližších sto rokov sa počet obyvateľov Strednej Ázie bude zvyšovať. Tempo rastu však bude oveľa nižšie ako v 20. storočí (podľa prognózy OSN bude počet obyvateľov v roku 2100 asi 80 miliónov – oproti asi 60 miliónom v súčasnosti). Úroveň urbanizácie bude podstatne vyššia – v mestách bude žiť 2/3 obyvateľstva. Očakáva sa, že po veľkej transformačnej zmene bude spoločnosť v tomto regióne v značnej miere

industrializovaná. Okrem toho sa nedá vylúčiť, že oblasť budeme spájať s novými štátmi a identitami. Vysoká úroveň konfliktnosti procesov „Veľkej zmeny“ sa bude postupne znižovať.

Pokiaľ ide o modely dlhodobého rozvoja regiónu, potom za predpokladu vyššie uvedených charakteristík môžeme hovoriť o dvoch modeloch. *Prvý model* (tzv. „sovietsky“) do značnej miery kopíruje fungovanie Sovietskeho zväzu v 20. storočí. Model vo viacerých aspektoch pripomína Čínu. Vyznačuje sa:

- autoritárskym politickým režimom a potláčaním opozície,
- úspešným dokončením industrializácie a rozvojom priemyslu,
- formovaním stabilných mestských spoločenstiev,
- formovaním nových identít,
- fungovaním relatívnej sociálnej rovnosti,
- obmedzenou mierou korupcie.

Druhý model (tzv. „latinskoamerický“) sa výrazne odlišuje a je spájaný s:

- populistickými politickými režimami a politickou nestabilitou,
- nedokončenou industrializáciou a ekonomickými rozdielmi,
- nestabilnými mestskými komunitami,
- marginalizáciou identít a vysokou mierou zločinnosti,
- silnou sociálnou nerovnosťou,
- vysokou mierou korupcie.

V súčasnom dynamicky sa rozvíjajúcom svete nie je jednoduché predpovedať, ktorým smerom sa región bude rozvíjať. Pravda bude zrejme niekde v strede a stredoázijský región sa s najväčšou pravdepodobnosťou bude uberať cestou kombinácie oboch modelov.

Ako sme už uviedli, Rusko si úlohu „vrátnika“ v prístupe do oblasti nedá vziať. Napriek čiastočným stratám svojho postavenia je možné predpokladať jeho významný vplyv v regióne. Rusko môže mať dôležitú úlohu pri riešení regionálnych problémov a pri minimalizácii negatívnych sprievodných javov „Veľkej zmeny“. Svoju úlohu vidí v pomoci pri industrializácii stredoázijskej oblasti, vytvorení silnej dopravnej a mestskej infraštruktúry, pri boji s organizovaným zločinom a terorizmom. Rusko bude asi ťažko konkurovať Číne v otázkach investícií, ale aj menšie investičné vklady spolu s dodávkami zariadení, technológií a inžinierskymi službami môžu mať pozitívny vplyv na jeho postavenie. A Rusko má motiváciu. V jeho záujme je mať na svojich južných hraniciach stabilný a dobre sa rozvíjajúci región.

POUŽITÁ LITERTATÚRA

1. BLANK, S. (2011): *Central Asian Security Trends: Views from Europe and Russia*. Strategic Studies Institute, 2011. s. 6-7. ISSN: 1-58487-487-2.

2. ČECH, L. (2012): Faktory rozvoja a radikalizácie islamu v regióne Strednej Ázie. In: *Medzinárodné vzťahy: vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy*, 2012. Roč. 10, č. 4, s. 73-85. ISSN 1336-1562.
3. DANKOV, A. (2013a): Vsesojuznaja perepis naselenija 1970 g. Nacional'nyj sostav naselenija po respublikam SSSR. [Online.] In: Demoskop Weekly. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_70.php>.
4. DANKOV, A. (2013b): Centralnaja Azia v 2025 godu. Ot neopredelennosti k krizisu. In: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo univerzitetu*. Ser. Istorija, 2013, № 1(21), s. 119-124.
5. DANKOV, A. (2013c): Sovremennaja Central'naja Azija: social'nyje trendy i politika. [Online.] In: *Meždunarodnyje otnošenija v XX-XXI vv. Materialy Meždunarodnoj naučnoj konferencii*. UFU, Jekaterinburg, 2013. s. 141-145. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/services/Download/vtls.../SOURCE1>>.
6. DANKOV, A. (2016a): Central'naja Azia čerez 100 let. [Online.] In: *MirPrognozov*. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.mirprognozov.ru/prognosis/politics/tsentralnaya-aziya-čerez-100-let-posle-bolshoy-transformatsii/de>>.
7. DANKOV, A. (2016b): Buduščee Srednej Azii: meždu Bolšoj igroj i zabveniem. [Online.] In: *IA REGNUM*. [Citované 1.8. 2016.] Dostupné na internete: <<https://regnum.ru/news/polit/2138607.html>>.
8. DELOVAROVA, L. - ŠKAPJAK, O. - KUKJEVA, F. (2013): *Migration Processes in Central Asia: Main Directions and Key Issues of Regional System*. Middle-East Journal of Scientific Research, 2013. s. 1506. ISSN 1990-9233.
9. Doklad o svobode veroispovedanija za 2011 god, (2011). [Online.] In: *Oficialnyj sajt Posolstva SŠA v Kirgizstane*. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://russian.kazakhstan.usembassy.gov/irf-2011.html>>.
10. DRÁBEK, I. (2010): Kirgizi majú hlasovať, krv ich nezastaví. [Online.] In: *PRAVDA.sk*. 16.06.2010. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/234138-kirgizi-maju-hlasovat-krv-ich-nezastavi/>>.
11. 20 let nezavisimosti Kyrgyzskoj Respubliki. Cifry i fakty (2011): [Online.] In: *Nacional'nyj statističeskij komitet KR*. [Citované 31.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.stat.kg/ru/publications/20-let-nezavisimosti-kyrgyzskoj-respubliki-cifry-i-fakty/>>.

12. HORÁK, S. (2008): *Rusko a Střední Ásie po rozpadu SSSR*. Praha: Karolinum, 2008. 226 s. ISBN 978-80-246-1742-4.
13. JUZA, P. (2013): Politický vplyv islamu v Strednej Ázii – áno, či nie...? [Online.] In: *SLOVO*, 2013. [Citované 1.8. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/Politicky_vplyv_islamu_v_Strednej_Azii_ano_ci_nie>.
14. KAZANCEV, A. (2013): Pjat' scenarijev buduščich granic Central'noj Azii. [Online.] In: *Rossijskij sovet po meždunarodnym delam*. [Citované 28.7.2016.] Dostupné na internete: <http://russiancouncil.ru/inner/?TYPE_4=analytic&PROJECT_THEME_ID_4=25#top-content>.
15. Koeficient sumarnoj roždajemosti 1958-2013, (2013): [Online.] In: *Demoskop Weekle*, 2015. Institut demografii Nacionalnogo isledovatel'skogo univerziteta „Vysšaja škola ekonomiky, № 689 – 690. [Citované 1.8.2016.] Dostupné na internete: <http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_tfr.php>.
16. LARUELLE, M. - PEYROUSE, S. - BOONSTRA, J. (2012): *Security and development approaches to Central Asia, The EU compared to China and Russia*. EUCAM, 2012. s. 12. ISBN 978-84-614-6870-6.
17. MAREK, J. (2006): *Dějiny Afganistanu..* Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 403 s. ISBN 80-7106-445-9.
18. Migracija i zanjatost' naselenija (2012): [Online.] In: *Ekonomika i statistika*, 2012, No2. Agenstvo respubliky Kazachstan po statistike. [Citované 29.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.stat.gov.kz>>.
19. NEMYCH, A.P. (2006): Protestanskije orientiry Severnogo Kyrgyzstana. [Online.] In: *Diesel Forum*. [Citované 26.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://diesel.elcat.kg/index.php?showtopic=219800>>.
20. ORLOV, N. (2004): Massovyj perechod Kyrgyzov iz islama v religioznyje sekty christianskogo tolka stal problemoj dlja rukavodstva Kyrgyzii. [Online.] In: *Fergana – informacionnoje agenstvo*. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.fergananews.com/>>.
21. POČAI, T. (2008): Sme sekta, sme nebezpeční(1). [Online.] In: *SME.sk*. [Citované 31.7.2016.] Dostupné na internete: <<http://pocai.blog.sme.sk/c/174219/Sme-sekta-Sme-nebezpecni-1.html>>.
22. SMAILOVA, A. A. (2011): Itogy nacional'noj perepisy naselenija Respubliky Kazachstan 2009 goda. Analitičeskij otčet. [Online.] In: *Agenstvo respubliky Kazachstan po statistike*. [Citované 2.8.2016.] Dostupné na internete: <www.stat.gov.kz>.
23. ŠLACHTA, M. (2007): *Ohniska napětí*. Praha: Kartografie PRAHA, 2007. 187 s. ISBN 978-80-7011-926-6.

24. Urbanizacija i industrializacija v stranah Centralnoj Azii: poisk otvetov na ključevyje voprosy razvitija, (2013). [Online.] In: *Development Focus*, 2013. [Citované 26.7.2016.] Taškent: Center for Economic Research. Dostupné na internete: <<http://www.cer.uz/upload/iblock/19e/urbanizaciya%20rus.pdf>>.
25. Urbanizacija v Centralnoj Azii: Vyzovy, problemy i perspektivy Azii – analitičeskij doklad (2013). [Online.] In: *Centr ekonomičekich issledovanij*, Taškent. [Citované 31.7.2016.] Dostupné na internete: <http://www.unescap.org/sites/default/files/Urbanization%20in%20CA_RUS_0.pdf>.